

Opatie, Chorvatsko, 15.-16. Travnja (duben) 2013, Celoživotne učenje uvedenost sustava před kazak u Europsku uniju

Romové a edukace v pedagogických a andragogických souvislostech (náčrt východisek koncepce výuky romských asistentů ve školách v oboru Romologie)

Jaroslav Balvín

Abstrakt

Edukace romských žáků se neobejde bez působení pedagogického (role učitele, role romského pedagogického asistenta ve vztahu k romskému žákovi), ani bez působení andragogického (role vztahu učitele k rodičům romského žáka, znalost zákonitostí života a zvyků dospělých Romů, romské kultury, historie a tzv. ROMIPEN-romství, což je hluboká romská kultura vystupující v životě Romů jako duchovní základ existence romského národa).

V textu chceme zdůraznit, že úspěšná edukace romských žáků a školní politika ve vztahu k Romům se neobejde bez hlubších znalostí o romském národu, o jeho historii, kultuře a zákonitostech jeho identity a vztahů mezi majoritou a romskou minoritou. V tomto směru nabízíme chorvatským kolegům, pedagogům i andragogům, podíl na českých a slovenských zkušenostech s edukací romských pedagogických asistentů, kteří jsou významným činitelem při zvyšování úrovně edukace romských žáků (hledisko pedagogické) a zvyšování efektivity komunikace s rodiči romských žáků (hledisko andragogické jako teorie výchovy a vzdělávání dospělých).

Klíčová slova

Romové, edukace, romský žák, romský pedagogický asistent, romský rodič, pedagogický aspekt výchovy a vzdělávání, andragogický aspekt výchovy a vzdělávání, romské komunity.

Úvod: Edukace romských žáků jako pedagogické téma

Edukace romských žáků jako pedagogické téma je zdánlivá tautologie. Název tématu je reakcí na některé návrhy renomovaných odborníků, které se snaží, aby toto téma bylo obhajováno spíše v oblasti sociální tematiky, dokonce v rámci sociální práce. Tam by prý podle jejich soudu nejspíš patřilo.

Já si to však nemyslím. Edukace romských žáků je téma navýsost pedagogické, i když samozřejmě do pedagogického působení na žáka vstupuje řada sociálních, národnostních, kulturních a politických determinant. To je však normální pedagogická zákonitost, která

nemůže způsobit, aby se výchova a vzdělávání Romů řešila jako téma pouze sociální. A od začátku naší vědecké a pedagogické činnosti v České republice a ve Slovenské republice tak bylo chápáno a koncipováno.

Ve svém textu chceme ukázat, jak je důležité edukační téma ve vztahu k romským žákům, k výuce na různých stupních škol a také ve vztahu k romským pedagogickým asistentům, kteří v České republice i ve Slovenské republice působí zejména v základních školách a provádějí komunikační práce mezi učitelem a romským žákem, mezi učiteli a romskými rodiči a mezi školou a romskou komunitou v určitých místech s vysokou koncentrací romských obyvatel. Naše práce vychází i z multikulturních východisek (o multikulturních kompetencích srov. Balvín, 2012, Hladík, 2010). Důležité je, aby studenti anebo již pracovníci ve školách se stali profesionály, kteří provádějí vědomě autoregulaci svého výkonu (srov. Hladík, Vávrová, 2011).

Instituce romských pedagogických asistentů ve školách vznikla ještě v bývalém Československu v letech 1992-1993 jako experimentální program a existuje až doposud. Ministerstvo školství České republiky se staralo o zajištění edukace romských asistentů různými formami, z nichž byly nejdůležitější:

- Seznamování s romskou historií.
- Seznamování s romskou kulturou.
- Seznamování s historií vztahů mezi Romy a majoritou.
- Seznamování s otázkami romské národní a národnostní identity.
- Seznamování s metodami práce ve výuce romských žáků.
- Seznamování se základy pedagogické teorie, metodologie, didaktiky.

O způsobech i obsahu práce s romskými pedagogickými asistenty je možno psát v tomto příspěvku a také připravit programy práce s romskými pedagogickými asistenty, které by mohly pro chorvatskou stranu sloužit jako inspirace pro vlastní zavedení programů ve školách. K těmto konkrétním programům může náš text nyní sloužit jako teoretické východisko.

1.Koncepce vědecké činnosti a výuky v oboru Romologie

Podtitul našeho textu zní: *Náčrt východisek koncepce výuky romských asistentů ve školách v oboru Romologie*. Romologie se studuje na českých i slovenských vysokých školách jako obor, který obsahuje i výše zmiňovaná témata, se kterými se seznamovali romští pedagogičtí asistenti (dnes se tento termín změnil na pojem asistent učitele). V rámci tohoto oboru se studenti seznamují nejenom s historií, kulturou a vztahy mezi majoritou a romskou minoritou, ale i s otázkami pedagogickými (edukace romských žáků) a andragogickými (vztah s romskými rodiči a širě s celou romskou komunitou).

V rámci požadavků na prezentaci vlastní koncepce výuky v oboru, vytvořené na základě výsledků naší dosavadní vědecké činnosti, chci představit koncepci výuky v oboru, který považuji za hraniční a potřebný i pro práci pedagoga (i pro romského pedagogického asistenta), který je připravován na výuku žáků v základních školách. Většina romských žáků je totiž v základních školách a to jsou i ti, kteří navštěvují speciální základní školy. Bohužel, do roku 2005 byli romští žáci převážně zařazováni do zvláštních škol (kolem 80 procent), kde se učili spolu s handicapovanými žáky. Nyní je situace taková, že všichni žáci absolvují základní školy, avšak kolem 35 procent romských žáků zůstává na tzv. speciálních a praktických základních školách. Je to šalamounské řešení, ale změny velmi rychlé se nedají

očekávat v situaci, kdy romské komunity zůstávají dlouhodobě v situaci marginalizovaných společenství jak v Čechách (tzv. ghetta) tak ve Slovenské republice (romské osady).

Výuka oboru Romologie v různých podobách a pod různými názvy je praktikována na pedagogických fakultách od devadesátých let minulého století. A její výhoda a potřeba je dána tím, že může zahrnovat širší determinanty ovlivňující edukaci romských žáků, než jsou determinanty pouze jazykové a kulturní (těmi se zabývá tzv. Romistika). Ve své koncepci výuky chce zvýraznit aspekty sociální a kulturní, jazykové, historické, antropologické, etické a filozofické.

2. Proč Romologie a ne Romistika

Pro přípravu budoucích učitelů, ale i jiných odborníků jako jsou sociální pracovníci, zdravotníci a také romští pedagogičtí asistenti apod. by mohla jako přijatelná nabídka zaznít výuka **romistiky**. Avšak tento obor je speciální, úzce se zaměřuje na romský jazyk a kultura, historie a další aspekty tématu „Romové“ jsou studovány v rámci tohoto hlavního zaměření studia. Hlavní místo, kde se romistika studuje od roku 1990. Je Univerzita Karlova, oddělení indologie. **Romologie** naproti tomu zkoumá otázku romských komunit a jejich místa v rámci společnosti širě, v mnoha aspektech, nejenom jazykových. Jejich studium může poskytnout učitelé či jinému odborníkovi ve společenských vědách (technické ale nevyjímaje) základnu pro porozumění situace Romů a vztahů mezi nimi a majoritou. To vytváří možnost, aby student, budoucí učitel či jiný odborník, a také romský pedagogický asistent, který má předpoklad setkávat se ve své praxi s romskými komunitami, pochopil lépe situaci romského žáka ve škole, situaci romského klienta v sociálních službách, situaci napjatých vztahů mezi Romy a majoritou apod.

Chápeme obor romologie (respektující názvy různých jiných předmětů, které jsou na našich pedagogických školách vyučovány jako většinou výběrové předměty) jako hraniční obor pedagogiky, který pomáhá budoucím učitelům seznámit se s citlivou otázkou vztahů mezi Romy a majoritou, pomáhá osvojit si základy romské kultury, historie, národnostních aspektů, specifik vývoje a sociálního zázemí romského dítěte a jeho rodiny a také pedagogické aspekty práce s romskými žáky. Klasická romologie se učí v rámci sociální práce na Univerzitě Konstantína v Nitre.

Za zakladatele romologie považujeme **Františka Štampacha**, který se zabýval studiem Romů (dobově Cikánů) v bývalé Československé republice z nejšířších aspektů. Z hlediska pedagogického je významná jeho kniha z roku 1933 s názvem *Dítě nad propastí*. Zde vymezuje i dítě cikánské jako dítě „ohrožené“. Ale nehledá důvody v jeho mentální nedostačivosti, zaostalosti, ale především v sociálních a historických podmínkách. Přerušit dlouhodobý kruh neúspěšnosti romského dítěte podle Františka Štampacha může a musí sociálně pedagogická práce a ochota učitele a ostatních žáků i majoritních rodičů romské dítě přijmout, respektovat jeho sociální a historickou situaci a úměrně k tomu je začleňovat do společnosti jako rovnoprávného občana. V současné době tuto tendenci vystihuje nejlépe pojem **inkluze**. (Srov. Kurincová, Turzák, 2011). Romský žák je často žákem se speciálními výchovnými a vzdělávacími potřebami. A tak by měla přistupovat k němu škola i učitelé. Romští pedagogičtí asistenti v tomto procesu mohou v tomto procesu sehrát významnou roli. *„Nový pojmový aparát rešpektuje jedinečnosť a výnimočnosť žiaka so špeciálnymi potrebami. Problematika humanistickej edukácie by mala byť preto integračnou súčasťou bežnej školy*

a zároveň tak súčasťou edukácie detí so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami. Každý pedagóg s humanistickým prístupom by mal vedieť k inakostiam vyskytujúcim sa v bežnom výchovno-vzdelávacom procese pristúpiť, zaujať správne stanovisko a rešpektovať individualitu detí vyžadujúcich špeciálnu výchovno-vzdelávaciu starostlivosť.“ (Turzák, Szabadosová, 2009).

Pedagogické hľadisko je komunikáci s romskými rodiči dopĺňované hľadiskom andragogickým. Ačkoliv učiteľ není andragog, ale pedagóg, pretože by měl znát zásady komunikace s dospělými, které v dané pedagogické situaci reprezentují romští rodiče. Jak píše přední slovenský odborník v oboru inkluzivní pedagogiky a komunikace s rodiči žáků jako efektivního prostředku při výchově a vzdělávání Tomáš Turzák, „jednou z fáz životného cyklu rodiny je vstup dieťaťa do školy. Rodičov aj deti čakajú nové úlohy a povinnosti. Ak je dieťa „inaké“, výnimočné, situácia si vyžaduje ešte viac pozornosti. Nielen pri vstupe dieťaťa do školy, ale už pri samotnom procese rozhodovania o segregovane alebo integrovanej ceste školovania by mali rodičia a odborníci dobre poznať práva a povinnosti rodičov. Tie súvisia s ich novou rolou rodiča školopovinného dieťaťa so špeciálnymi výchovno – vzdelávacími potrebami.“ (Turzák, 2008, s. 172).

Uvedené přístupy jsou v současné době aktuální. A mají základ i v myšlenkách **Františka Štampacha**, humanisty a zakladatele romologie, který se zabýval potřebou systematické edukace romských žáků již v období mezi dvěma světovými válkami. Z myšlenky **Františka Štampacha** (a nejen jeho-viz dále) se stal jeden z teoretických zdrojů mé vědecké práce při rozvíjení systematického a dlouhodobého výzkumu ve školách s pozitivními zkušenostmi s výukou romských žáků.

Druhým významným zdrojem, zejména pedagogickým, jsou práce **Miroslava Dědiče**, které vycházejí z jeho vlastní úspěšné práce s romskými žáky po druhé světové válce. V roce 1950 založil v Květušíně na Šumavě první romský internát pro romské žáky. Tyto zkušenosti zúročil v praktické komunikaci s romskými dětmi (práce pedagogická), jejíž přirozenou a nezbytnou součástí byla komunikace s rodiči romských žáků (práce andragogická). (Viz Balvín a kol., 1999).

Při zpracování koncepce výuky Romologie nelze samozřejmě opominout romistiku, jejíž zakladatelkou byl **Milena Hübschmannová**. Kromě jazyka jako hlavního oboru, jehož základy by se měly i v romologii vyučovat, jsou pro poznání specifík romského národa, soustředěných pod pojem **ROMIPEN (ROMSTVÍ)** hodnotné její práce jako:

Šaj pes dovakeras-Můžeme se domluvit (Hübschmannová, 1994),

God'aver lava phure Romendar - Moudrá slova starých Romů – soubor romských přísloví (1991),

Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou – z vyprávění romské spisovatelky **Eleny Lackové (Lacková, 1997)**.

Třetím významným zdrojem našeho přístupu k edukaci romského žáka je život a dílo českého sociálního pedagoga **Přemysla Pittra** (1895-1976). V době stého výročí jeho narození, které bylo vyhlášeno jako mezinárodní výročí UNESCO, byla uspořádána v Muzeu J. A. Komenského velká konference, a následně jsme spolu s dalšími učiteli romských dětí uspořádali v rámci organizace Hnutí spolupracujících škol R konferenci, která se věnovala pedagogickému a etickému odkazu tohoto sociálního pedagoga a možnostem využití jeho multikulturního evropského díla pro edukaci romských žáků. Sborník, který z této konference

vzešel se jmenoval: **Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků. Sestavil Jaroslav Balvín, 1996.**

3. Hnutí spolupracujících škol R (HNUTÍ R) jako škola nebo jako vědecká škola?

V otázkách komise na mé přednášce pro odbornou veřejnost dne 10. 10. 2012 v Brně zazněla otázka: „*Mluvíte o škole Hnutí R, jindy zase o vědecké škole Hnutí R. Jaká je v tom souvislost nebo zákonitost?*“ Zřejmě mně tázající chtěl naznačit, abych vyjádřil vědeckou hodnotu činnosti Hnutí R, organizace, která sdružuje učitele romských žáků a další odborníky, kteří se zabývali a zabývají edukací romských žáků od roku 1992 až do současnosti.

Odpověděl jsem na tuto otázku stručně: „*Škola Hnutí R je platformou, na jejímž základě byla realizována vědecká škola Hnutí R.*“ Je to dlouhodobá, longitudinální a systémová vědecká analýza progresivních metod práce s romskými žáky v českých a slovenských školách zejména v devadesátých letech minulého století. Výstupy této analýzy, prováděné od roku 1994-2001 v různých školách základních, zvláštních a posléze i vysokých jsou uloženy v 19 sbornících Hnutí R, redigovaných mou osobou. V nich je uložen výsledek různých výzkumů a také vědeckých výzkumů mých, které se týkají edukace romských žáků a determinant, které tuto edukaci ovlivňují. Na tuto analýzu navazují dva další systémy konferencí, které analyzují začlenění romské národnostní menšiny do systému dalších národnostních menšin a zaměřují se na analýzu edukace ve vztahu k národnostním menšinám:

- **Setkávání národnostních menšin** na Magistrátě hlavního města Prahy v letech 1998-2006.
- Systém konferencí **InteRRa**, konaných od roku 2008 do současnosti.

Významná výroční konference se **InteRRa 20 a 40. setkání Hnutí R** v Zlíně a v Praze ve dnech 19. – 22. března 2013 se konala za účasti chorvatských kolegů z andragogice asociace, pod vedením pan profesora **Zvonimira Ercega**, předsedy chorvatské asociace andragogů a doktora **Zvonimira Kotarace**. Tato konference naznačila možnosti další spolupráce a tvorby programů pro učitele a romské pedagogické asistenty, které mohou využít zkušenosti české a slovenské strany, kde tato příprava probíhá již od začátku devadesátých let.

4. K teoretickým východiskům vědecké činnosti a koncepce výuky v oboru Romologie

V letech 1993-1996 jsem vedl na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem Ústav pro studium romské kultury v Ústí nad Labem. Začátek činnosti na **Ústavu pro studium romské kultury** byl ve znamení výzkumných grantů, ve kterých jsem byl hlavním řešitelem. Cílem bylo ve svém širším spektru analyzovat úspěšnost učebních materiálů na 16 severočeských škol s vysokou koncentrací romských žáků. Témata těchto grantů i zkušenosti z jejich realizací sloužily a mohou sloužit i nadále v nových podmínkách Evropské unie, v níž je Chorvatsko již členem a partnerem i České a Slovenské republiky, také pro koncipování programů pro výuku učitelů a romských pedagogických asistentů, pro přípravu grantů v rámci evropských fondů atd. Otvírá se zde možnost efektivní spolupráce s chorvatskými kolegy.

Výzkumné granty garantované Jaroslavem Balvínem na Ústavu pro

studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

- **Multikulturní výchova učitelů romských žáků.** Poskytovatel: Fond rozvoje vysokých škol. Č. projektu 0734. Příjemce: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Rok řešení 1993. Řešitel Jaroslav Balvín, vedoucí Ústavu pro studium romské kultury. Projekt úspěšně obhájen.
- **Program multikulturního vzdělávání romského etnika v severních Čechách.** Poskytovatel: Fond rozvoje vysokých škol. Č. projektu 0303. Příjemce: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Rok řešení 1994. Řešitel Jaroslav Balvín, vedoucí Ústavu pro studium romské kultury. Projekt úspěšně obhájen.
- **Rozvíjení romské identity prostřednictvím multikulturní výchovy na školách severočeského regionu.** Poskytovatel: Fond rozvoje vysokých škol. Č. projektu 0448. Příjemce: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Rok řešení 1995. Řešitel Jaroslav Balvín, vedoucí Ústavu pro studium romské kultury. Projekt úspěšně obhájen.
- **Další vzdělávání učitelů národních škol v Severních Čechách v oboru romistika.** Poskytovatel: Fond rozvoje vysokých škol. Č. projektu 1054. Příjemce: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Rok řešení 1996. Řešitel Jaroslav Balvín, vedoucí Ústavu pro studium romské kultury. Projekt úspěšně obhájen.
- **Překonávání bariér, které komplikují romským studentům studium na VŠ.** Poskytovatel: Fond rozvoje vysokých škol. Č. projektu 0698. Příjemce: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Rok řešení 1996. Řešitel Jaroslav Balvín, vedoucí Ústavu pro studium romské kultury. Projekt úspěšně obhájen.

Teoretická východiska dlouhodobého systémového výzkumu, který sloužil jako vědecké východisko činnosti Hnutí R a je také východiskem našeho návrhu na koncepci výuky Romologie pro učitele i romské pedagogické asistenty, byla položena **třetím setkáním Hnutí spolupracujících škol R na základní škole Most-Chanov**, ze kterého vznikl první sborník Hnutí R: BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. Setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996. ISBN 80-902149-1-6.

Výsledky výše jmenovaných výzkumných grantů jsem koncentroval do tohoto sborníku i do dalších sborníků ze setkávání učitelů a odborníků na různých školách s vysokou koncentrací romských žáků. Objektem zkoumání byly:

- samotné školy, začleněné v Hnutí R,
- učitelé a jejich metodické postupy při edukaci romských žáků,
- romští intelektuálové a aktivisti, kteří vyjadřovali ve sbornících své vlastní návrhy na používání metod výuky a na přístupy k romským komunitám,
- specialisté, vědci, kteří vystupovali se svými výzkumy v rámci setkávání ve školách,
- efektivita používání zahraničních alternativních metod ve výuce romských žáků,
- efektivita používání domácích metod výuky v českých školách,

- efektivita zapojování romských kulturních hodnot do výuky a do volnočasových aktivit.

Význam takto pojatého, podle mne unikátního dlouhodobého a systémového výzkumu, jsem v předmluvě prvního sborníku vyjádřil následujícími slovy: „*Hnutí spolupracujících škol R považuji za původní český vklad do řešení problematiky výchovy a vzdělávání Romů i v rámci evropského kontextu. Hnutí usiluje o spojení tradic české pedagogiky (J. A. Komenský, František Štampach, Přemysl Pitter a další) s reformními proudy evropské pedagogiky (waldorfské školství, jenský plán, freinetovské hnutí apod.). Kromě toho se nezavírá před žádným výchovně vzdělávacím humanistickým systémem a jeho zkušenostmi, který se zaměřuje na **rozvoj svébytné kultury a identity romského národa jako prvotního předpokladu integrace na základě demokratických principů společenského systému. Přitom se neuzavírá pouze do takto vymezených hranic a směřuje k rozvoji multikulturalismu evropského a konec konců celosvětového charakteru, globální výchově***“ (Balvín, 1996, s. 4).

K dalším teoretickým východiskům, které byly položeny pro rozvoj Hnutí R a následně i pro koncepci vědecké činnosti a výuky v oboru Romologie patří následující zjištění:

- demokratizace a humanizace ve školách té doby probíhala ve srovnání s českými žáky daleko pomaleji než u žáků romských,
- přetrvávaly asimilační tendence jako řečové, jazykové a kulturní bariéry rozvoje romských žáků,
- romské děti navštěvovaly 28 krát častěji zvláštní školy než děti české,
- projevovaly se ve velké intenzitě v důsledku zostrujícího se společenského klimatu ve vztahu k Romům rasové a xenofobní konflikty. (Balvín, 1996, s. 4-5).

Zkoumáním alternativních evropských reformních systémů jsme dospěli k poznatku, že **také ve vztahu k romským žákům je zapotřebí vytvořit „vědomě organizované sítě škol založených na určitých filozoficko-pedagogických idejích.**“ Této zjištěné zkušenosti využilo programově i Hnutí R, založené shodou okolností ve stejné době, jako **Česká asociace pedagogického výzkumu.** (Průcha, 2012, s. 596-607). Vytvoření této platformy se stalo prostorem pro výzkum ve školách i na úrovni širší vzdělávací politiky vlády a samospráv ve vztahu k edukaci Romů. K tomu jsem se o funkci Hnutí spolupracujících škol R v úvodu k první analýze ve formě sborníku vyjádřil následujícími tezemi:

1. „*Jde o propojení škol, učitelů a konec konců i žáků do určité sítě, na jejímž základě se vytvářejí profesní a mezilidské vztahy, které pomáhají překonávat izolovanost, osamocenosť při řešení problémů.*
2. *Jde o rychlejší tok informací a jejich aplikace do praxe škol.*
3. *Získáním evropského charakteru dojde k užší a plodnější výměně zkušeností mezi západním a východním pojetím řešení otázky vzdělávání romských dětí.*
4. *Dalším důvodem je vytváření alternativního systému, který by mohl napomoci i při směrech oficiální školské politiky.*“ (Balvín, 1996, s. 5).

Již v začátcích činnosti učitelů romských žáků a dalších zainteresovaných odborníků jsme se snažili dát našim snahám evropský rozměr. V současnosti se naše snažení naplňuje spoluprací s polskou organizací Fundacja PROM a nyní se otevírá velmi zajímavá a nosná spolupráce s chorvatskou asociací andragogů pod vedením pana profesora Zvonimira Ercega. Pro tuto organizaci můžeme ve spolupráci s chorvatskými odborníky připravit program přípravy romských pedagogických asistentů, jehož obsah bude postaven na analýze výstupů z výzkumů publikací vzniklých ze setkávání Hnutí spolupracujících škol R v České republice

a Slovenské republice. V našem textu uvedeme metodu, jak budem v tomto výzkumu postupovat. Použijeme k tomu první dva sborníky ze 3. a 4. Setkání Hnutí R, které budeme analyzovat formou přehledové studie.

Přehled výzkumných sond do edukace romských žáků v ZŠ Most-Chanov (ve sborníku Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů)

Texty Jaroslava Balvína

BALVÍN, J. *Předmluva*, s. 2-7.

BALVÍN, J. *Smysl a význam Hnutí spolupracujících škol R při překonávání kulturních, sociálních a morálních bariér při výchově a vzdělávání romských žáků*, s. 20-25.

BALVÍN, J. *Divadlo Romathan*, s. 51-52.

Texty učitelů školy

KŘIVÁNKOVÁ, Ludmila. *Vzpomínky na zrod chanovské školy*, s. 8-10.

PLUTINSKÁ, Erika. *Zkušenosti s přípravnými ročníky v 5. ZŠ Chanov*, s. 16-19.

Texty odborníků

BAJGEROVÁ, Eva. *Postoje adolescentů k Romům*, s. 36-38.

DOBŠÍKOVÁ, Eva. *5. ZŠ v Mostě-Rudolicích aneb pověstný Chanov*, s. 13-15.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Bariéry ve vzdělávání romských dětí*, s. 35.

KAMIŠ, Karel. *Základní škola-jazyk školy a řeč dítěte Jazyková výchova a vzdělávání v mladším školním věku (překonávání komunikačních bariér ve výchově a vzdělávání romských žáků)*, s. 26-31.

MELICHAR, Jan. *Doplňující pracovní sešity matematiky pro Hnutí spolupracujících škol R*, s. 32.

ZEMAN, Viliam. *Metodické usmernenie na otvorenie nultých ročníkov ZŠ pre deti z jazykovo a sociálne znevýhodněného prostredia*, s. 39-50.

5. K pedagogickým, filozofickým a etickým východiskům vědecké činnosti a koncepce výuky v oboru Romologie

Výše uvedený sborník ze setkání v Mostě-Chanov pochází z místa, které se stalo problémovým jako romské sídliště. Ale uprostřed tohoto sídliště byla fungující škola pro 333 romských žáků, která byla dobře vedena a fungovala ve smyslu humanistického působení na romské žáky, ve smyslu optimistického pedagogického přístupu k těmto dětem, ve smyslu spolupráce s romskými rodiči. Tedy realizoval se zde jak pedagogický systém, tak systém andragogický. Andragogika se projevila nejenom v komunikaci učitelů s rodiči, ale i v samotném školení učitelů prostřednictvím kursů, a také uspořádáním 3. setkání Hnutí R. Ukázalo se, že tato setkání ve formě seminářů a konferencí na různých typech škol jsou výraznou metodou k rozšiřování vědomostí o romské kultuře, historii, o pedagogických i andragogických přístupech k romským komunitám.

Ale každý směr, který má určitý cíl (a tím byla humanizace a demokratizace vzdělávání romských žáků v českých a slovenských školách), musí mít i svoji silnou ideovou, morální základnu. A tu nám dala osobnost sociálního pedagoga Přemysla Pittra. O jeho interkulturních ideách pedagogického působení na člověka jsme uspořádali další sborník, který považují za duchovní základnu spolupráce s romskými komunitami, s romskými dětmi a dospělými. Sborník nese název: *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 4. Setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. ISBN80-902149-0-8.

Pro účely přípravy výukových programů pro romské pedagogické asistenty v Chorvatsku, o něž jsem byl požádán asociací andragogů v Chorvatsku, ukázu postup, jak bude připravován návrh obsahu kursů. Nebude vymyšlen a priori z hlavy nebo na základě opisování již realizovaných kursů na školách v České republice a ve Slovenské republice. Bude použita metoda ..., na jejímž základě metodou abstrakce, analýzy a následné syntézy témat, která byla probírána na jednotlivých setkáních učitelů romských dětí v rámci Hnutí R, bude vytvořen souhrn otázek, které bude možno probírat v kursech na různých úrovních jako nosná témata, která pomohou reálně romským pedagogickým asistentům v Chorvatsku v prohloubení jejich přípravy na práci asistentů učitele v chorvatských školách. Následující tabulka podává přehled výzkumných linií, které jsou analýzou prvních dvou publikací Hnutí R:

- Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů (v tabulce: BARIÉRY).
- Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (v tabulce PŘEMYSL PITTER).

Tento přehled obsahu obou sborníků, jednotlivých odborníků, je základem a výchozím materiálem pro další hlubší a strukturovanější sondy do možnosti vytváření přednášených témat pro učitele a romské pedagogické asistenty o pedagogickém, sociálním, interetnickém, psychologickém a filozoficko-etickém rozměru edukační práce ve školách s převahou romských žáků.

Linie výzkumných analýz

Výzkum pedagogický	Výzkum sociální, interetnický, psychologický a filozoficko-výchovný	Výzkum kulturní
BARIÉRY Balvín, J. Předmluva (Smysl činnosti Hnutí R) . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 2-7.	BARIÉRY Balvín, J. Smysl a význam Hnutí spolupracujících škol R při překonávání kulturních, sociálních a morálních bariér při výchově a vzdělávání romských žáků . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 20-25.	BARIÉRY Hübschmannová, M. Osobnosti romské kultury ve světě a ČR a SR . In Balvín, Bariéry..., 1996, s. 55-58.
Křivánková, L. Základní škola v Chanově se představuje . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 8-10.	Sukama, F. Zvláštnosti a podobnosti interetnických vztahů v Zaire . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 33-34.	Balvín, J. Divadlo Romathan . In Balvín, Bariéry..., 1996, s. 51-52.
Práce našich žáků . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 11-12.	Hübschmannová, M. Bariéry ve vzdělávání romských dětí . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 35.	Novobilský, V., Balvín, J. Diplomy Univerzity Jana Evangelisty Purkyně . In Balvín, Bariéry..., 1996, s. 59-61.
Dobšíková, E. 5. ZŠ v Mostě-Rudolicích aneb pověstný Chanov . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 13-15.	Bajgerová, E. Postoje adolescentů k Romům . In Balvín, Bariéry, 1996, s. 36-38.	PŘEMYSL PITTER Machková, E. K základům tvořivé dramatiky . In Přemysl

		Pitter..., 1996, s. 81-85.
Plutinská, E. Zkušenosti s přípravnými ročníky v 5. ZŠ Chanov. In Balvín, Bariéry, 1996, s. 16-19.	PŘEMYSL PITTER Goral, L. Výchova a vzdělávání romských žáků jako společenský úkol. In Přemysl Pitter, 1996, s. 5.	Strašík, J. Dramatická výchova v dnešním školství a její místo v multikulturním prostředí. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 86-88.
Kamiš, K. Základní škola-jazyk školy a řeč dítěte. Jazyková výchova a vzdělávání v mladším školním věku (Překonávání komunikačních bariér ve výchově a vzdělávání romských žáků). In Balvín, Bariéry, 1996, s. 26-31.	Balvín, J. Filozofie a etika Hnutí spolupracujících škol R. In Přemysl Pitter, 1996, s. 6-8. Klíma, P. Romové – zkušenosti z psychologické praxe. In Přemysl Pitter, 1996, s. 16-18.	Kozielová, M., Burá, B., Lundová, M. Zvláštní škola hraje divadlo. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 89-91.
Melichar, J. Doplňující pracovní sešity matematiky pro Hnutí spolupracujících škol R. In Balvín, Bariéry, 1996, s. 32.	Flídrová, S. Interetnické vztahy, Pitter a Ferdinand Krch. In Přemysl Pitter, 1996, s. 19-21.	Šupčík, R. Dítě a svět. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 92-94.
Zeman, V. Metodické usmernenie na otvorenie nultých ročníkovZŠ pre deti z jazykovo a sociálno znevýhodneného prostredia (Návrh). In Balvín, Bariéry, 1996, s. 39-50.	Emanuel, L. Muzeum J. A. Komenského v Praze v roce 100. Výročí narození Přemysla Pittra. In Přemysl Pitter, 1996, s. 22-24.	Preussová, M. Hodnoty, které mohou inspirovat. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 92-94.
PŘEMYSL PITTER Meisnerová, I. Čtvrté setkání „Hnutí R“ na Fakultní základní škole Havlíčkovo náměstí 300. In Přemysl Pitter, 1996, s. 13-15	Vzpomínka na Tomáše Pasáka, zesnulého ředitele Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. In Přemysl Pitter, 1996, s. 25-26.	Zimula, A. O romské písní. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 99-101.
Sedláčková Blanka. (O systému edukace Přemysla Pittra). In Přemysl Pitter, 1996, s. 38-43.	Moserová, J. Rok Přemysla Pittra. In Přemysl Pitter, 1996, s. 29.	Romské písně zpívané dětmi a zachycené Aloisem Zimulou na 4. Setkání Hnutí R. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 105-121.
Mann, Arne B. Motivácia – základný predpoklad úspešného vzdelávania romských žiakov. In Přemysl Pitter, 1996, s. 47-62.	Balvín, J. Etický odkaz Přemysla Pittra. In Přemysl Pitter, 1996, s. 30-37.	Hry tvořivé dramatiky. In Přemysl Pitter..., 1996, s. 122-123.
Dědič, M. I malý krok kupředu je lepší, než přešlapování na místě. In Přemysl Pitter, 1996, s. 63-69.		
Balabánová, H. VZDĚLÁVACÍ KONCEPCE Soukromé základní školy Přemysla Pittra. In Přemysl Pitter, 1996, s. 70-78.		

Současnost vychází z minulosti. Ani edukace romských žáků není výjimkou. Podobně jako celá pedagogická věda stojí na ideách a praxi našich předchůdců, také práce s romskými dětmi ve škole stojí na zkušenostech minulých generací učitelů, kteří se snažili vyrovnávat s handicapem romských žáků a usilovali o vytváření efektivních metod výuky založených především na humanistické pedagogice.

V devadesátých letech minulého století byl vytvořen pedagogický směr, který byl založen právě na tomto duchovním přístupu k romským žákům a k romským komunitám. Nazýval se Hnutí spolupracujících škol R (zkráceně Hnutí R) a jeho práce je využitelná i pro současnost. Text, který se skromností a pokorou jako představitel tohoto směru a předseda Hnutí R předkládám i chorvatským odborníkům, je východiskem pro hlubší zpracování programů andragogické přípravy dospělých profesionálů: učitelů a romských pedagogických asistentů ve školách s převahou romských žáků. Formou přehledové studie je analyzován obsah dvou prvních sborníků Hnutí R. Na základě této analýzy je možno dále hlouběji specifikovat a strukturovat obsah textů učitelů a dalších odborníků, a na základě této následné přehledné analýzy, zpracované formou abstraktů jednotlivých textů, bude možno vypracovat první okruhy otázek, které budou sloužit jako základna pro přípravu programu edukace romských pedagogických asistentů a učitelů.

Literatura

BALVÍN, J. 1996. Předmluva. In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 2-7.

BALVÍN, J. a kol. 1999. *Romové a jejich učitelé. Sborník z 12. setkání Hnutí R*. Ústí nad Labem: Hnutí R.

BALVÍN, J. 2004. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: Radix.

BALVÍN, J. 2007. *Metody výuky romských žáků*. Praha: Hnutí R.

BALVÍN, J. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. Praha: Hnutí R.

BALVÍN, J. 2012. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita*. Praha: Hnutí R.

DANIEL, B. 1994. *Dějiny Romů*. Olomouc: Univerzita Palackého.

DĚDIČ, M. 1985. *Škola bez kázně*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství.

DĚDIČ, M. 2006. *Květušínská poema*. Praha: RomPraha.

God'aver lava phure Romendar - Moudrá slova starých Romů – soubor romských přísloví. 1991. Praha.

HLADÍK, J. (2010). Konstrukce a modely multikulturních kompetencí. In *Pedagogická orientace 2010*, č. 4s. 26-46.

HLADÍK, T., VÁVROVÁ, S. (2011). *Mechanismy fungování rozvoje autoregulace učení studentů*. Praha: Hnutí R, 2011.

HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1994. Šaj pes dovakeras-Můžeme se domluvit. Olomouc. Univerzita Palackého.

KURINCOVÁ, V. – TURZÁK, T. 2011. Příprava budoucích učitelův na vyučování v podmínkách inkluzivní školy v kontexte formování hodnotového systému vysokoškoláků. IN: SIROTOVÁ, M. (eds.) *Hodnoty a ich odraz vo vysokoškolskom vzdelávaní* : Pedagogika Actualis II., Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2011, s. 109 - 120.

LACKOVÁ, E. 1997. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda.

PRŮCHA, J. 2012. 20 let České asociace pedagogického výzkumu: Historie a výzvy současnosti. In *Pedagogická orientace*, roč. 22/4 2012, s. 596-607.

Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání). 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R.

RABUŠICOVÁ, Milada. 2012. ČAPV očima bývalé předsedkyně. In *Pedagogická orientace*, roč. 22/4 2012, s. 611-613.

ŠTAMPACH, F. 1933. *Dítě nad propastí*. Praha.

ŠTECH, S. 2012. Konfrontace diagnózy z počátku 90. Let s dnešním stavem pedagogického výzkumu. In *Pedagogická orientace*, roč. 22/4 2012, s. 608-610.

TURZÁK, T. – SZABADOSOVÁ, S. 2009. Nové pojmy, nové přístupy, nová výchova. In: *Rodina a škola: mesačník pro rodičův a učitelův*. č. 1. roč. 57. 2009, s. 12-13.

TURZÁK, T., VANEČKOVÁ, J. 2011. Cooperation with socially disadvantaged Roma families in the process of school inclusion from the view of teachers. Wrocław: Foundation of Social Integration Prom, In Balvín, J., Kwadrans, Ł. (eds.) *Situation of Roma minority in Czech, Hungary, Poland and Slovakia*.

TURZÁK, T. 2008. Práva a povinnosti rodičův výjimečného dieťaťa v kontexte kooperácie rodiny a školy. In: *Klíma školy v 21. storočí. Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou*. Banská Bystrica : PF UMB, Centrum vzdelávania doktorandův. 2008, s. 172 – 175.

TURZÁK, T. 2009. Úloha a postavenie asistenta učitel u nás a v zahraničí. In: *Vychovávateľ-časopis pedagógův*, č. 2/2009, roč. 58, s. 29-32.

Články s výzkumnou tematikou ve sborníku Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů

Texty Jaroslava Balvína

BALVÍN, J. Předmluva. In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 2-7. ISBN 80-902149-1-6.

BALVÍN, J. *Smysl a význam Hnutí spolupracujících škol R při překonávání kulturních, sociálních a morálních bariér při výchově a vzdělávání romských žáků*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 20-25. ISBN 80-902149-1-6.

BALVÍN, J. Divadlo Romathan. In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 51-52. ISBN 80-902149-1-6.

Vědecké články s výzkumnou tematikou jiných odborníků

Učitelé školy

KŘIVÁNKOVÁ, Ludmila. *Vzpomínky na zrod chanovské školy*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 8-10. ISBN 80-902149-1-6.

PLUTINSKÁ, Erika. *Zkušenosti s přípravnými ročníky v 5. ZŠ Chanov*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 16-19. ISBN 80-902149-1-6.

Odborníci

BAJGEROVÁ, Eva. *Postoje adolescentů k Romům*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 36-38.

DOBŠÍKOVÁ, Eva. *5. ZŠ v Mostě-Rudolicích aneb pověstný Chanov*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 13-15.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Bariéry ve vzdělávání romských dětí*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 35.

KAMIŠ, Karel. *Základní škola-jazyk školy a řeč dítěte Jazyková výchova a vzdělávání v mladším školním věku (překonávání komunikačních bariér ve výchově a vzdělávání romských žáků)*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 26-31.

MELICHAR, Jan. *Doplňující pracovní sešity matematiky pro Hnutí spolupracujících škol R*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 32.

ZEMAN, Viliam. *Metodické usmernenie na otvorenie nultých ročníkov ZŠ pre deti z jazykovo a sociálne znevýhodněného prostredia*, In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů*. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem, 1996, s. 39-50.

Články s výzkumnou tematikou ve sborníku Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér): *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R.

Články Jaroslava Balvína

BALVÍN, J. 1996. Filozofie a etika Hnutí spolupracujících škol R. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 6-8.

BALVÍN, J. 1996. Etický odkaz Přemysla Pittra. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 30-37.

Články s výzkumnou tematikou jiných odborníků

Učitelé pořádající školy

MEISNEROVÁ, I. (ředitelka školy). 1996. Čtvrté setkání „HNUTÍ R“ na Fakultní základní škole Havlíčkovo náměstí 300. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 13-15.

Učitelé jiných škol

BALABÁNOVÁ, H. (ředitelka). 1996. Vzdělávací koncepce soukromé základní školy Přemysla Pittra. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 70-78.

STRAŠÍK, J. Dramatická výchova v dnešním školství a její místo v multikulturním prostředí. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 86-88.

KOZIELOVÁ, M., BURÁ, B., LUNDOVÁ, M. Zvláštní škola hraje divadlo. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 89-91.

ŠUPČÍK, R. Dítě a svět. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 92-94.

ZIMULA, A. O romské písni. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 99-101.

Odborníci

GORAL, L. 1996. Výchova a vzdělávání romských žáků jako společenský úkol. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 5.

KLÍMA, P. Romové – zkušenosti z psychologické praxe. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 16-18.

FLÍDROVÁ, S. Interetnické vztahy, Pitter a Ferdinand Krch. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 19-21.

EMANUEL, L. Muzeum J. A. Komenského v roce 100. výročí narození Přemysla Pittra. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 22-24.

(Emanuel, L.) Vzpomínka na Tomáše Pasáka, zesnulého ředitele Pedagogického muzea J. A. Komenského v Praze. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 25-26.

MOSEROVÁ, J. Rok Přemysla Pittra. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 29.

SEDLÁČKOVÁ, BLANKA. (O systému edukace Přemysla Pittra). In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 38-43.

MANN, ARNE B. Motivácia-základný predpoklad úspešného vzdelávania romských žiakov. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 47-62.

DĚDIČ, M. I malý krok kupředu je lepší, než přešlapování na místě. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 63-69.

MACHKOVÁ, E. K základům tvořivé dramatiky. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 81-85.

PREUSSOVÁ, M. Hodnoty, které mohou inspirovat. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 95-98.

Přílohy: didaktické materiály

- **Romské písně zpívané dětmi a zachycené Aloisem Zimulou** na 4. Setkání Hnutí R. In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 105-121.
- **Hry tvořivé dramatiky.** In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 122-123.
- **Život Přemysla Pittra v datech.** In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 124-125.
- **Deklarace principů tolerance.** In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 126-131.
- **Open Society Fund Praha Program podpory nadaných romských žáků.** In *Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků (Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání)*. 1996. 4. setkání Hnutí R. V Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav BALVÍN. Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 132-133.

Kontakt

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati

Náměstí T. G. Masaryka 5555

76001 Zlín

E-mail: balvin@fhs.utb.cz

Tel. 00420 601 392 329

